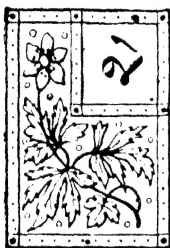

આપઘાતમાં સમાયતા જોખમો.

મુદ્રત.

લખનાર—નશરવાનજી ફરામજી ખીલીમીરીયા.

[સુધારેલી ખીજ આવૃત્તી.]

પ્રજા મીનોદ સુધારાને પડતો નાખી માત્ર ખાકી સુધારાની પાછલ મડે છે, તે પ્રજા પોતાને જોદાપરસ્ત કેહેવાડવા છતાં નાસ્તીક અથવા અનીતિવાન થતી જાય છે. એવી પ્રજાઓમાં અનીતિ વધે છે એટલુંજ નહીં, પણ આપઘાત જેવા જાણુત અપરાધો પણ સરેરાસ વધે છે. “ફોર્ટનાઈટલી રીઝુ” અને ખીજાં વગવાત્તાં ઈંગ્રેજી માહવારી ચોપાનિયાંઓનાં વિદ્વાન લખનારાંઓએ ગણુતરી અને સાહદતો ઉપરથી પુરવાર કીધું છે કે, જે દેશોમાં “સુધારા” ને નામે ખાકી એશ-આરામ પાછલ દોડધામ થાય છે, તે દેશોમાં આપઘાતના અપરાધની સંખ્યા દીનપર દીન વધતી જાય છે. હિન્દુસ્તાન તરફ નજર કરતાં માલમ પડશે કે, અહીં પણ જે કામ ખાકી સુધારાનાં સંબંધમાં લગભગ યુરોપીયન કોમો જેવીજ ગણાય છે, તેમાં આપઘાતના ગુનાહની સંખ્યા સરેરાસ વધતી માલમ પડે છે. પારસીઓમાં હવે આપઘાત આગલ જેવા અસાધારણ ગણાતા નથી, પણ સાધારણ ગણાવા માંડ્યા છે. મી. બહમનજી બેહરામજી પટેલે થોડાક વખતપર કેટલીક મેહેનતથી “મુંબઈના પારસીઓમાં આપઘાત” વીશેની સને ૧૮૮૩ થી ૧૮૯૪ સુધીનાં બાર વરશની ગણુતરી ઉપજવી કાઢી મુંબઈની એન્થ્રોપોલોજીકલ સોસાયટી આગળ રજુ કીધી હતી. તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે, પારસી કોમમાં આપઘાતની સરાસરી મુસલમાનો કરતાં સાડાત્રણ ગણી વધારે અને હિન્દુ તથા ક્રીસચીયનો કરતાં બમણી છે. મુંબઈની ૮૨૧.૭૬૪ માણસની વસ્તીમાં દર વરશે ૯૦ આપઘાતની

સરાસરી લેતાં દર દસ હજાર માણસે એક આપઘાત થાય છે. પણ પારસીઓની ૪૭,૪૫૮ માણસની વસ્તીમાં દર વરશે ૧૧ આપઘાતનું પ્રમાણ આવે છે. મજકુર બાર વરશમાં થયેલા આપઘાતોમાં દેવાના વગેરે માણસોના આપઘાતને બાદ કરી જે સંખ્યા જણાવામાં આવે છે તે ઉપરથી આપણને કાંઈ તોલ કરવાનું બની આવશે:—

૧૨ કલાકો.	૨ બખરચીઓ.
૧૦ વિદ્યાર્થીઓ.	૨ રેલવે નોકરો.
૯ બેકાર માણસો.	૧ મ્યુનીસીપાલીટીનો નોકર.
૮ ધંધાથી ખલારી પામેલા.	૧ ઈડાંવાળો.
૭ સુધારા.	૧ પરિશીષ્ટ લખનાર.
૬ દુકાનદારો.	૧ કપોઝીટર.
૬ ધર્મ ગુરૂઓ.	૧ ઉધરાળી કરનાર.
૪ દલાલો.	૧ વાહનનો સુધાર.
૪ શીટરો.	૧ મીઠાઈ બનાવનાર.
૩ વેપારીઓ.	૧ રોલીસીટર.
૩ કલાલો.	૧ કાર્ટીંગ એજન્ટ.
૩ નોકરો.	૧ વકીલ બાકસ મેકર.
૩ ધણીયાલીઓ.	૧ પીપ બનાવનાર.

ઉપલી ટીપ ઉપરથી સાફ માલમ પડે છે કે, આપઘાત ફરનારાઓમાં ઉદ્યોગી કરતાં બેકાર માણસોની સંખ્યા વધારે છે, તેમજ અમલુ કરતાં ભણેલાં માણસોની સંખ્યા પણ વધારે છે. એટલુંજ નહીં, પણ ગોયા કેળવણીની શરૂઆતમાંજ આપઘાતનું બળ વધતું હોય એમ જણાય છે; અને તે આજની કેળવણીની બીજી ખામીઓમાંની એક ખામી જાહેર કરે છે. તેનું કારણ પણ દેખાઈતું જ છે કે, મેહેનતુ વર્ગ કરતાં “કેળવણી” પામેલા વર્ગમાં જેમ સંતોષ ઓછો હોય છે,—બલકે તે ભાગ્યે જ શીખવવામાં આવતો હોય—તેમજ સંસારમાં પડતાં દુઃખો ધીરજથી સહન કરવાની શક્તી પણ કમી હોય છે. અમુક આપઘાતનું કારણ અમુક સંજોગો વચ્ચે હોવાથી તે વિસ્તારવાની કે સમજાવવાની અહીં મક્કદ રાખી નથી; તોપણ તેમાં સમાયેલા બેખમો વિષે કેટલીક જુસતેજો કરવાની મતલબ રાખી છે; અને ઉમેદ છે કે તે ઉપરથી દરેક જણ તેને અટકાવવાના અથવા ઓછા કરવાના ઉપાયો સુચવી શકશે.

મરણ પછી હસ્તી.

જે વિદ્યાર્થી એક માણસ ખીજાં માણસને પોતાની મરજીને વશ કરીને પોતે ચાહે તેવાં કામો વશ કીધેલાં માણસ પાસ કરાવે છે,

તે વિધાને ઇંગ્રેજીમાં “મેસમેરીઝમ” અથવા “હીપનોટીઝમ” કરી કેહેવામાં આવે છે; વશ કરનારને “મેસમેરાઈઝર” અથવા “હીપનોટાઈઝર” કરી કેહેવામાં આવે છે; અને વશ થનારને “મીડીયમ” અથવા “સપ્લેન્ડ” કરી કેહેવામાં આવે છે. એ વિધાના કેટલાક પ્રકાર હોય છે; પણ તેના ઉડાંણમાં ઉતરવાની જરૂર નથી; માત્ર એટલું જ કેહેવું બંસ છે કે એ વિદ્યા અસહના વખતથી જ હિન્દુસ્તાનમાં “વશીકરણ” એટલે વસ કરવાની વિધાને નામે જાણીતી છે. યુરોપના આગળ વધેલા વિદ્વાનોથી સુધાં હવે એને “વેહેમ” કેહેવાઈ શકતો નથી; કારણકે તેઓને એ વીશે સામેતી મત્રવાથી તેઓની પક્ષી ખાતરી થઈ છે. “હીપનોટાઈઝર” સામાં માણસને પોતાની નજરના બળથી તેમજ હાથના આંગળાંની ચોક્કસ હીંચ્યાલથી બેસુધ કરે છે, અને તે પછી પોતે જે ધારે તે કામ પેલાં બેસુધ કાવેલા માણસ પાસ કરાવે છે;—ગમે તો “સપ્લેન્ડ” ના મનપર આગમયથી ઠસાવેલાં કામો તે સુધીમાં આવ્યા પછી કરે છે; અથવા બેસુધ હાલતમાં જ એ તેને એવું કરમાવે કે ચોક્કસ વેગળાઈએ કે બીજાં શેહેરમાં શું અને છે તે કેહે, તો તે તે પ્રમાણે કહી શકે છે.

આ ઉપરથી એક વાત સિદ્ધ થાય છે કે, શરીર એક ઠેકાણે રહેવા છતાં હોશ અથવા બાણ, જે રવાનની બીજી ખાસીયતોમાંની એક ખાસીયત છે, તે શરીરથી છુટ્ટ પડી બીજે ઠેકાણે જઈ તેનાથી અને તેવું કામ કરી શકે છે. તે ઉપરથી એક બીજી સામેતી એ મળે છે કે શરીરનો નાશ થવા છતાં હોશ અથવા બાનનો, નાશ થતો નથી, પણ શરીરનાં જડ તત્વો છુટાં થયા છતાં બીજી હાલતમાં તે કાયમ રહે છે.

શરીરથી છુટ્ટ પડેલું બાણ કોઈ પણ આધાર વગર વીખરાયલું હોય એવું આપણા ધ્યાનમાં આવતું નથી. તે જ્યારે એક જગાથી બીજી જગાએ જઈ શકે છે, ત્યારે તેને તેમ કરવાને કાંઈ આધાર હોવો જોઈએ. તે આધાર શરીર જેવો જડ નહીં તો પણ સુક્ષ્મ હાલતમાં હોવો જોઈએ. તે “કાલ્પુઃ” કેહેવાય છે. આ કાલ્પુઃ જે તત્ત્વનું બનેલું છે તે તત્ત્વને યુરોપીયન વિદ્વાનો. “ઈથર” કહે છે. એ ઈથરના કાલ્પુઃ પર શરીરનું આધારણ થાય છે. એ કાલ્પુઃને અવસ્તા બાપમાં “કેહેરપમ” કેહેવામાં આવે છે. (જુઓ બેહેરામ યસ્ત, યજ્ઞશને હા ૫૪, કા. ૧.) ફારસીમાં તેને “કાલેમ” કેહેવામાં આવે છે; અને સંસ્કૃતમાં “લીંગ શરીર” અથવા “શુક્ષ્મ શરીર” કેહેવામાં આવે છે. એવાં શરીરની હસ્તીની સામેતી જડ શરીરના કાપી નાખેલા અવયવોથી પણ મળે છે.

કાપી નાખેલા અવયવો.

જેઓનાં શરીરનાં અવયવોમાંનો કોઈ ભાગ કાપી નાખેલો હોય છે, તેઓમાંનાં કેટલાંકો કોઈ કોઈ વાર એવી ફરીયાદ કરતાં જણાવવામાં આવે છે કે, કપાઈ ગયલા ભાગ તરફ તેઓને કાંઈ દુઃખ અથવા ખુજવાટ થાય છે. દાખલા તરીકે, જે એક માણસનો કાન કાપી નાખવામાં આવ્યો હોય, તો તેનો જખમ રૂબાઈ જવા છતાં, અને તે કાનની હસ્તી દેખાઈતી રીતે ત્યાં નહીં હોવા છતાં, તે કાન પર દુઃખ થતું હોય એમ લાગે છે; તે માણસ તે કાન પર ધવડવા જશે, તો જે કે કાનની હસ્તી તો ત્યાં દેખાતી પણ નથી. આથી તે ઘણું કરી ગોયા કાનના ભાગ આગલ હવામાં ધવડતો હોય એમ દેખાશે.

કાપેલા અવયવનો ખાડો શરીરને લગતો ભાગ જે કે છુટો પડી ખાક થઈ જાય છે, તો પણ તેનું આકાશી “કાલ્પુત” હજી જીવતા ભાગ સાથે સંબંધ ધરાવતું હોવાથી, જે દુઃખ તે “કાલ્પુત” માં થાય છે તે જીવતાં માણસને લાગે છે. કોઈ પુછશે કે આ “કાલ્પુત” જેવી હસ્તી માત્ર ખેંચાલી છે કે ખરેખરી? તે આ હસ્તીના જેવીજ વાસ્તવીક અને ખરેખરી છે; પણ હોશની જુદી જુદી હાલત મુજબ તે ખરી કે ખેંચાલી લાગે છે. દાખલા તરીકે, હોશ હમણા જ્યારે જડ શરીરમાં કામ કરે છે, ત્યારે જડ હસ્તી ખરી લાગે ને ખીજ ખેંચાલી લાગે; પણ હોશ જ્યારે શરીરથી છુટો પડી ખીજ હાલતમાં કામ કરે છે ત્યારે તે હસ્તી ખરી લાગે અને આ જડ હસ્તી સ્વમરૂપ કે ખેંચાલી લાગે.

આ મુજબ મરણ પછી જડ શરીરના તત્વો વીખરાઈ જવા છતાં, કાલ્પુત અને હોશ ખીજ હાલતમાં હસ્તી ધરાવે છે, એવું આજની વિદ્યાથી પણ સાબેત થઈ શકે છે.

જેમ કેટલાંકો ધારે છે તેમ, મરણ બાદ જીંદગીની સઘલી ખટપટોના છોડા આવતો નથી; મરણબાદ કાંઈ છે. ત્યારે જે કાંઈ ખાડો રહે છે તેને, આપઘાતથી મરણ નીપજ્યું હોય તો, કાંઈ હરકત કે દુઃખ છે કે નહીં તે તપાસવાની જરૂર છે.

તેનો ખુલાસો કરવાં પહેલાં માણસ શાનું બનેલું છે તે તપાસવાની જરૂર છે. જરથોસ્તી ધર્મ મુજબ માણસના તત્વો નીચે મુજબ છે:—

૧ હું—તનવસ અથવા શરીર, જે વિષે અત્રે કાંઈ જણાવવાની જરૂર નથી, કારણ કે તે જડ છે અને સર્વ તેને જાણે છે.

૨ જી—કહેરૂપસ અથવા કાલબુદ્ધ, માણસનાં ઉપલાં ખાકી શરિરમાં રહેતું વધારે પ્રવીણી શરિર છે, અને તેનું તત્ત્વ ચંદ્રમાના જેવા ચળકાટ-વાળું હોય છે.

૩ જી—ઉશ્તાનસ, જે શરિરને ગતી આપે છે,

મરણ પછી ઉપલાં ત્રણે તત્ત્વો વીખરાઈ જાય છે.

૪ થી—તેવીષીશ સર્વ જુરી લાગણીઓ અને સંકલ્પોનું રૂપ છે. સર્વે જુરી ઈચ્છાઓ, હવસો, વગેરેનું એ ધર છે. મરણ પછી એ અચીશતેમ નામની હાલતમાં ભટક્યા કરે છે, પણ અંતે વીખરાઈ નાશ પામે છે. દરજ વગેરે આ ભટકતાં રૂપમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૫ મું—મનસ; તેના બે પ્રકાર છે: એક તેવીષીશ તરફ વલાણુ લે છે અને બીજો બુદ્ધિ તરફ વલાણુ લે છે. જે ભાગ તેવીષીશ તરફ ઢળે છે તે મરણ પછી તેની સાથે મળી કેટલોક વખત ગયા પછી નાશ પામે છે; પણ મનસના જે ભાગ ઉપર બુદ્ધિ પ્રકાશેછે, અને જે જીવગીના સર્વ અનુભવો મહણુ કરે છે, તે મરણ પછી બ્રહ્માધામ અને કૃવષી સાથે મળી જઈ બેહેસ્તી હાલતમાં રહે છે.

૬ ઠું—બ્રહ્માધામ અથવા બુદ્ધિની મારફતે કૃવષીને મળાય છે, જેનામાં સર્પૂણુ બુદ્ધિ હોય તે બુદ્ધ અથવા પેગમ્બર કહેવાય છે. આ બુદ્ધિને સાધારણ વપરાતા શબ્દ બુદ્ધિ (physical intelligence) સાથે ભેળી નાખવી નહીં. એ બુદ્ધિ ખોદાઈ જ્ઞાન અથવા અક્ષરને લાગું પડે છે.

૪ થી, ૫ મું અને ૬ ઠું તત્ત્વ સાથે મળી રવાન ગણાય છે, જેમાં તેવીષીશ રવાનનો મટી તરફ ઢળતો ભાગ છે, મનસ માણસાઈ મધ્યમ ભાગ છે, અને બુદ્ધિ ખુદા તરફ વળાણુ લેતો ભાગ છે.

૭ મું—કૃવષી દરેક ચીજનો અમર મીનોઈ નમુનો અથવા તેનો ખોદામાં રહેતો ખોદાઈ અંશ છે.

આપઘાત કરવાનું સામાન્ય કારણ

ધણું કરી એ હોય છે કે, આપઘાત કરનાર માણસ પોતાના રવાનની પવિત્રાઈ અને મોટાઈ ભુલી જાય છે; અને ધણું કરી આ દુનિયાનાં તે પોતાને દુઃખી સમજે છે. કોઈ માની લીધેલાં, દેખાઈતાં કે ખરાં દુઃખથી હારી ખાઈ તે એવું સમજે છે કે “જે મોહાત આવે તો સધળાં દુઃખનો છોડા આવે.” પણ

આપઘાતથી આણેલાં મોહોતથી દુઃખનો છેડો આવતો.

નથી—તે વધે છે.

મરણ પછી તુરતજ ધારેલું સુખ, હંમેશનો છુટકારો, કે બેહેસ્ત મલતું નથી; પણ અવસ્તામાં જેને અચીશતેમ કહેવામાં આવે છે તે હાલતનું બાણ થાય છે. આ હાલતને વંદીદાદની ઓગણીસમી પરગર્દમાં ચોક્કસ રૂપે નીચે પ્રમાણે જણાવી છે :—

“તે માણસ જાય છે; પછી દેવો, બુરા મીનો અને તેઓને પેદા કરનાર આસપાસ ભટકવા આવે છે . . . ત્યારે વિજરંપો નામનો દેવ, ઓ જરથુષ્ટ્ર, . . . બુરાઓનાં રવાંનેાને બાંધીને ઘસડી જાય છે:—કારણકે બુરાને લગતો તથા ભલાને ભંગતો અહુરમજ્દના પેદા કીધેલા ચીનવદ પુલ ઉપર પોંદોચેછ.”

આપણને અહીં જોવાનું છે તે એ કે, મરણ પછી સુખ-દુઃખનું બાણ રહે છે કે નહીં. ડૉક્ટર હાર્ટમેન કહે છે કે “આપઘાતના દાખલાઓમાં જેને છવ કહેવામાં આવે છે તે, ઉપરનાં ભુવનો ઉપરથી જોતાં માત્ર સ્વપ્નરૂપ હોવા છતાં, ખાકી શરિરના મરણ પામવા પછી પણ ચાલુ રહે છે; અને જેને બાણ કહીએ છીએ તે કેહરપમ સાથે રહે છે. ત્યારે હવે એવાં ક્રમતાલે માણસોની લાસને કેમ ઠેકાણે પાડવી એ વિષે એક ગંભીર સવાલ ઉઠે છે: કારણ કે જ્યાં બાણ હોય ત્યાં લાગણી પણ હોય; અને જ્યારે એવા દાખલાઓમાં કેહરપમ અને લાસ વચ્ચે આકર્ષણીક સંબંધ રહેતો જણાવવામાં આવે છે, ત્યારે તો આપઘાત કરનારનાં મરણ પછી તેનો સંબંધ તેના શરિર સાથે રહે એ બનવા જોગ છે. ત્યારે જે સુથણા અથવા વેદના આપઘાત કરનારનાં શરિર ઉપર થાય છે, તે વિશેની લાગણી ચોક્કસ સંજોગો વચ્ચે તેથી છુટા પડેલા માનવીને બહુ તીક્ષ્ણપણે લાગવી જોઈએ.”

આપઘાતથી થયેલું મોહોત કુદરતી નહીં હોવાને લીધે સુખ અને દુઃખની લાગણી ધણુ કરી જેમને તેમ રહે છે અને તે હાલત ધ્યાનમાં લાવીને લગભગ તેને મળતી હાલતનું જે વર્ણન વૈદ્યશાસ્ત્રીઓ આપે છે તે કદાચ અત્રે ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“ધણા ખરા દાખલાઓમાં મનની ક્રીયાઓ તદનબંધ પડે છે. ચામડી મારફતે હુશીઆરી લાવનારી ગમે તેવી જલદ દવાથી પણ હુશીઆરી આવતી નથી, કે નથી તેની કંઈ નીશાની મલમ પડતી; અને હોશમાં આવવા પછી બેભાન હાલતમાં શું બન્યું તેની યાદદાસ્ત રહી શકતી નથી; પણ કેટલાક દાખલાઓમાં ફક્ત મરણ અથવા ઇચ્છાશક્તિ

જતી રહેછે અને જો કે દરદી હોશ ધરાવતો હોય એવી જરા પણ નીશાની દેખાડતો નથી, તે છતાં તેની આસપાસ જે કાંઈ બને છે તે તે બાણ છે.”—(કવેનની દવાની ડીક્ષનરી.)

ત્યારે એક આપઘાત કરનાર જો આ દુનિયામાં આવી પોતાનો અચ્છીશતેમ વંધુહીમનો અનુભવ આપણને કેહેવા માગે તો તે શું કહી શકે?

“મારું કાલજીવન જે તત્વનું બનેલું હતું તેનો એકે એક રેસો અને તંતુ કદી છુટે નહીં એની રીતે એક બીજામાં જોડાયલાં હતાં; અને હું મને માલમ પડ્યું કે, જે તત્વમાંથી તે ઉત્પન્ન થયું હતું તેમાં પાછું પીગતી ગયાથીજ મારો છુટકો થઈ શકે. મરી : જળ : હવા : પ્રત્યેક તત્વ સ્વચ્છ : તે છતાં પોત પોતાના અસલ તત્વમાં મલી જવાને ગોચા બલતો કરતાં હતાં. અને પેલો દેવ કીડો ! તે તો જરાએ જગ્યા વગર પોતાનું કામ કર્યોજ નતો હતો. તે છતાં તે તૃપ્ત થાય નહીં ! તેનો ચટકો અને તેની પીડા તો મુએલાંજ બાણ ! જીવતાં માણસનાં માંસમાં તેનાથી થતું ખેદકારક દુઃખ તો મારાં દુઃખ આગલ એક ખુશાલી ગણાય ! આ ભયજનક નાપાકી, તેની પક્ષીટી, અને દુઃખ, મારાં ‘જીવ’ વિષેનું બાણ, એ સઘળું જીવતાં માણસ કરતાં મને ઘણું તીક્ષણ રીતે લાગતું હતું. અરે ! આ ત્રાસદાયક બંધીખાનાંની ભયંકર-અને કમકમાટ ભરેલી પીડા !”

આગળ આપેલા “વંદીદાદ” ના પેરેગ્રાફની ગોચા આ શરેહ હોય એમ માલમ પડેછે. વળી આગળ ચાલતાં એવો જીવ એવું બોલતાં દેખાડવામાં આવ્યો છે કે—

“બદી અથવા પાપ કરવાને જે રવાનોની જાંદગી બહુ ટુંકી હતી, અને કદ-રતથી નીરમાંન થયલા દીવસ સુધી વાસ્તવીક રીતે જેઓએ પોતાની જાંદગીને વખત મદીના પુતલામાં રહીને કીધો હતો, તેઓનાં અમર બાણ તેઓની ભલાઈના બદલામાં રોશણીના રાજ્યમાં* શાંતપણે આસાએસમાં હતાં; પણ જેઓ મારાં જેવાં મારી સાથે વસ્તાં હતાં તે રવાનો મારી માફક તેઓની જાંદગીના છોડાની અધીરાઈથી રાહ જોતાં હતાં.† મારી સોળતમાં મારાં જેવાં પોતાને હાથે પોતાનું જાંદગીસ્તીથી ખુન કરી ફાંસી જાંદગીને વધારે ટુંકી કરનારાંજ એકલાં નહીં, પણ લોકો અને વિષય, જેઓ પોતાના ખુરા હવસો અને બદીમાં ગીરફતાર થયલાં, એવાં ડચકાં ખાતાં રવાનો પણ તેઓના છુટકારાની રાહ જોતાં હતાં.”—(પાથ, પુ. ૪, અંક ૮)

* સરખાવો વંદીદાદ, પરગરદ ૧૯ મી, ફ. ૩૨ મો:—“ખુશાળીથી હર-ખમા આવીને અશો માણસોનાં રવાન અહુરમજ્દના સોનેરી તખત બાણી, અમેશા-સ્પંદોના તખતો બાણી, અહુરમજ્દના મકાન, અમેશાસ્પંદોના અને બીજા અશો-ઓનાં મકાન ગરોન્માન બાણી આગળ વધેછે.” † કરણીના કાયદા પ્રમાણે જાંદગીનો છોડો આવવાના વખત આગમ્ય આપઘાત કરનારને તે વખત આવે ત્યાં સુધી આ હાલતમાં રહેવું પડે છે.

આ પ્રમાણે જે માનવી એમ સમજે છે કે આપઘાત કર્યાથી સધલાં દુઃખોનો અંત આવે છે, તે, પોતાના ખુદ વિષેનાં જ્ઞાનથી અજાણ હોવાને લીધે, ભુલ કરે છે. આપઘાત કરી તે પોતાના માની લીધેલાં, દેખાઈતાં કે ખરાં દુઃખનો અંત લાવતો નથી; પણ તે દુઃખ માત્ર ખીજે રૂપે વધારે છે. દાખલા તરીકે, એક ખરેખરો દુઃખી દેખાતો માણસ લાગ્યો. તે જો હૈયાત હોય તો તેના દુઃખનો ઉપાય થઈ શકે છે; અને તેનું દુઃખ કદી મટે નહીં એવું હોય તો પણ તેના ઉપાયો લેવાયાથી કંટલેક દરજ્જે તે ઓછું થઈ શકે છે. પણ જ્યારે તેનું શરિર નાશ પામે છે ત્યારે તે પોતાનાં સગાં, બહાલાં કે સ્નેહીઓ આગલ હાજર થઈ શકતો નથી; અને છાયારૂપે જો હાજર પણ થાય તો તે છાયા જોવાને સર્વ માણસો એક સરખી રીતે લાયક હોતાં નથી: તેથી તે ઉપર કોઈ ધ્યાન આપતું નથી. તેથી આપઘાત કરનારને મરણ પછી તેના દુઃખની ફરીયાદ કરી તેના ઉપાયો મેલવવાને જેટલું મુશ્કેલ પડે છે એટલું જીવતાં જીવત પડતું નથી. આથી, જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમ, જ્યાં લગી કરણીના કાયદા પ્રમાણે નીરમાણ થયલી ધડી આવી પોંહોએ ત્યાં લગી આપઘાત કરનારના રવાનને તરેહવાર તૃણાઓ વગેરેના ભાણથી પીડાવું પડે છે, જે સર્વ તૃમ થવાનાં સાધનો અચીશતેમ વંધુહીમમાં હોતાં નથી.

વળી કરણીનો કાયદો અને ઇશ્વરી કેવળ ઇનસાફ અહીં ધ્યાનમાં લેવાનો છે: અધુરું આણેલાં એવાં મોહોતમાં મરનારની બાકી રહેલી કરણીનું ફળ જે હજી ભોગવવાનું રહી ગયું હોય તે, તેને નવો જન્મ લઈ, પુરું કરવું જોઈએ. એ પ્રમાણે ફળ પ્રાપ્ત કીધા વગર કુદરતમાં જે કેવળ્ય ઇનસાફ છે તેના હાયથી છટકી શકાતું નથી. ત્યારે દુઃખથી હારી ખાઈ જે માણસ પોતાનો પ્રાણ પોતાને હાથે ખુએ છે, તેને તે દુઃખ વીઆજ સાથે પાછું સ્વીકારવાને તૈયાર રહેવું પડે છે.

વળી તેઓ પોતે પોતાને દુઃખ આપે છે, એટલુંજ નહીં. પણ એવાં આપઘાત કરનારાં અનદીઠ રીતે જીવતાં માણસોને પણ હોરાન કરે છે.

રવાનનો* સંબંધ શરિરથી છુટો પડવાનો વખત બાકો થયા આગમ્ય જે મરણો અકસમાત અથવા કવખતે નીપજ્યાં હોય, તેઓને કમીક કાયદા પ્રમાણે જ્યાં સુધી મરણનો વખત આવે ત્યાં સુધી જો કે પૃથ્વીના આકર્ષણમાં રહેવું પડે છે, તો પણ તેઓ અરધી હોશવાલી હાલતમાં રહે

છે: તેથી તેઓને સંપૂર્ણ બાણ હોતું નથી. પણ આપધાત કરીને મરણ પામેલાં તથા બહુ વિષધ માણસોના રવાનો તો અચીશતેમ હાલતમાં તેઓ કમ રહે છે તેનું સંપૂર્ણ બાણ ધરાવે છે. એવી હસ્તીઓ પૃથ્વીની આસપાસની બીજી હસ્તીઓને વલગીને બટક્યા કરે છે, અને જે છુટકારો થવો જોઈએ તેનાથી બીહીને તેથી છટકવાને તરફડીયાં મારે છે. ખરું જોઈ પારખવાની શક્તિ* છુટી પડી જવાથી, તેમજ તેઓને પુરા વસોથી દોરાવાને લીધે, તેઓ જુદી જુદી જાતના ‘દરજે’ થાય છે; અને તેઓના શેકારોને તેથી કેવી દરકત થશે તેની જરાએ દરકાર કર્યા વગર તેઓ આસપાસનાં જીવતાં માણસોમાંથી લોહી ચુસી પોતાની હૈયાતીમાં ઉમેરો કરે છે.

તેઓથી “હજરત” ભરનારાં અને બુતપરસ્ત લોકોને મદદ મળે છે. “હજરત” ભરવાનો જે રેવાજ કેટલાંક લોકોમાં છે, તેઓ સેહેલાઈથી બેક્ષમ થાય એવાં એકાદ માણસને બેક્ષમ કરે છે. એવા બેક્ષમ માણસો, જેને ઈંગ્રેજીમાં “મીડીયમ્સ” કેહેવામાં આવે છે, તેઓ તરફ આવાં દરજે જાણી જોઈ તેમજ અજાણપણે ખેંચાય છે. એવાં માણસની આસપાસ જે તેનું કાલબુદ્ધ અથવા આકાશી રૂપ હોય છે તે કામમાં લઈ આ દરજે કોઈવાર તેઓને દેખાવ આપે છે, તે એટલાં સુધી કે, કેટલીક વાર તો ઈચ્છેલુ માણસ પોતેજ હોય એમ દેખાય છે “સ્પીરી-ચુયંસીરટો” ને નામે ઓળખાતા બુતપરસ્ત ટોળા તરફથી બાહાર પડતી બાબદોથી આ સઘલી વાત સાબેત થયેલી છે. જે કે દરેક રીતે આ દરજે ધોરેલાં માણસનો સાહયો ઓઢી કામ કરે છે તે છતાં તેનાં રવાનનું બોખું તે કાંઈ તે ખુદ પોતે† નથી. જેમ આપણે એક ધુતારાંમાંથી ટુકતા હોઈએ તો તે અવાજ ધુતારાંનો નીકળે છે, પણ આપણે બોલતાં હોઈએ તેમ ખુદ આપણો આવાજ નીકળતો નથી; તેમજ એક માણસનું એવું શરિર જે બનાવટથી સજીવન કરીએ તો જીવતી હાલતમાં તે વિચાર દરશાવતો હતો તેવા વિચાર કદાચ તે દરશાવે તે છતાં, તે બોખું કાંઈ ખુદ નથી. તેઓના હેવાલમાં જે ફરક હોય છે તે સાબેત કરે છે કે તેઓની વાતો હમેશાં રવાનના ખાફી ખ્યાલની અથવા મનની હલકી વૃત્તિની ઉત્પત્તિ માત્ર છે.

“હજરત” ભરતી વેલા મીડીયમ્સ મારફતે જે હસ્તી સાથે વેહેવાર પાડી શકાય છે તેમાં અકસમાતથી અને કવખતે મરણ પામેલાંઓનાં ‘કાલબુત’ પણ આવી શકે છે. એવી વેળા આ કમતાલે માણસોની અરધી

* Reason. † Soul-corpse. ‡ Entity.

જુદી જવાયલી તૃષ્ણાઓ અને યાદદાસ્તો પાછી તાજ થાય છે, અને તેથી તેઓને દુઃખ થાય છે. માત્ર ખાલી અન્યથા કો શોખ ખાતર તેઓની ઉંઘમાંથી એવી દુઃખદાયક હસ્તીમાં તેઓને પાછું જાગૃત કરવું, એ બહુ ધાતકી કામ છે: કારણ કે આ દુનિયાંના વિષય ભોગ માટે પાછું જીવવાની તેમની ઇચ્છા સચેત થાય છે. એટલા માટે ‘હજરત’ બરવાનો યુગપરસ્ત રેવાજ જેમ અને તેમ જલદીથી બંધ પડવો જોઈએ, તેમજ તેને મલતા “પીર-સૈયદ” ને નામે ચાલતા “ઢોંગો,” જેમાં થોડે કે ઘણે દરજ્જે ઉપલી દરજ્જા હસ્તીને નવો ખોરાક મલતો રહે છે, તે પણ બંધ પડવા જોઈએ.

વળી જીવતાં માણસોને આપઘાત કરનારાં માણસો એક ખીજી રીતે પણ નુકશાન કરતાં ગણાય છે. જે જુરી શક્તિઓ એવાં માણસોમાં બંધ પડેલી હોય છે, તે તેમનાં મરણ પામવા બાદ ‘કુરી થઈ જાય છે, અને તે શક્તિઓ તેનાજ જેવાં નબળાં મનનાં માણસો તરફ ખેંચાઈ, તેઓના તેવા ગુણોને ઉસકેરવામાં મદદ કરે છે. આથી જો એક માણસ આપઘાત કરે તો અપઘાત કરવાને તૈયાર થયેલાં એકાદ માણસને તે થોડાજ વખતમાં સાથે લેતો જાય છે. એવા બનાવો આપણા જીવમાં વારંવાર આવે છે. એક આપઘાત થયા પછી થોડા વખતને અંતરે ખીજો મને છે અને ઉપરા ઉપરી એ પ્રમાણે વારંવાર બન્યા કરે છે. વળી જે જગાએ આપઘાત થાય તે જગા પણ જીવતાં માણસોમાં જેઓ નબળાં મનનાં હોય તેઓ માટે બહુ નુકશાન કરનાર ગણાય છે. મુંબઈના મેદાનમાંના કુવાઓ તેની અચુક સાબેતીઓ છે. જે કુવામાં એક આપઘાત થયો હોય તેમાંજ ખીજો પણ થતો દેખાય છે.

આપઘાતથી થતાં અને કવખતનાં ખીજાં મરણો વચ્ચે તફાવત માલમ પડે છે.

એ વિષે “પાથ” ચોપાંન્યામાં આવેલી એક બાબદ ઠીક અજવાલું પાડે છે. આ ઉતારો એક “ખાનની પત્ર” ઉપરથી કરવામાં આવ્યો છે, અને જે ઠેકાણેથી તે પત્ર મળ્યો છે તે સિવાય એ બાબદમાં ખીજો કંઈ વધારે ચઢતી સતા હશે નહીં, એટલું કહી આપણુ આગલ ચાલીશું:—

“આત્મા-બુદ્ધિ અને આપઘાત કરનારાંઓ વચ્ચેનો સંબંધ તદ્દન છુટો હોતો નથી, તોપણ કુદરતી રીતે મોહોત આવવાનો વખત નજદીક આવે ત્યાં લગી તેઓ અને આત્મા-બુદ્ધિ વચ્ચે મોટો અંતર રહે છે. અકસમાત બનાવોથી મરણ પામેલાંઓનાં ઉપદાં મુળતત્વ [આત્મા-બુદ્ધિ] અને નીચલાં મુળતત્વ [કામ-મનસ] નું ખેંચાણુ એક ખીજાં

તરફ રહે છે; પણ આપઘાત કરી મરણ પામેલાંઓનાં સંબંધમાં તો ઉપલાં મુળતત્ત્વો નિરાકર્ષણીક [passive] રહે છે. બલાં અને નિર્દોષ રવાનોનાં નીચલાં મુળતત્ત્વોનું આકર્ષણ ઉપકાં તરફ કદી અટકાવી-ન-શકાય એવી રીતે થાય છે: તેથી, જ્યાં સુધી વખત આવે ત્યાં સુધી, તેઓ ગમે એક સુખવાસી સ્વપ્નામાં આરામ લે, કે ગમે સ્વપ્ના વગરની ઉંડી નીંદ્રામાં પડે. અમર ઇનસાફ તરફ નીગાહ રાખી આ બાબદ ઉપર મનન કરશો તો એ વિષેનું વાસ્તવીકપણું તમો જોઈ શકશો.

“અકસ્માત મોહોતે મરણ પામેલું માણસ પોતાનાં મરણ માટે જવાબદાર નથી. એક બારગી જે તેનું મરણ એવી રીતે તેનાં કાંઈ પુર્વ જન્મનાં કર્મને લીધે નીપજ્યું હોય, તેથી તે કર્મના કાનુન પ્રમાણે એક બદલો પણ હોય, તોપણ તે કામ, જે જન્મમાં એ બન્યું તે જન્મમાં, તેણે જાણી જોઈ કીધું નથી. જે તે વધુ વાર જીવ્યો હોત તો તેણે કદાચ તેનો બદલો બીજી વધારે અસરકારક રીતે મેલવ્યો હોત; અને હમણા પણ જ્યારે તેણે પોતાનું કરજ અદા કીધું છે, સારે અદલ ઇનસાફના કાનુનની શિક્ષાથી તે છુટો થયો છે. અમેશારપદો, જેઓનો હાથ જીવતાં માણસોને દોરવવાનાં કામમાં હોતો નથી તેઓ, હવે એવાં નીરાશરીત રવાન, જેને તેના ખાકી તત્ત્વમાં પકકું થવા આગમ્ય જે દુનિયાં માટે તે તૈયાર હોતું નથી તે દુનિયાંમાં એકંદમ [અકસ્માત મરણથી] કાઢી નાખવામાં આવે છે, તેનો ખયાવ કરે છે.* અમો જે કાંઈ જાણીએ છીએ તેજ કહીએ છીએ: અરણ કે તે અમોને જાતી અનુભવ મારફતે શીખવવામાં આવ્યું છે. હા, એવો ભોગ, પછી તે બલો હોય કે ભુટો, તે છેલા ચુકાદાની ધડી સુધી ઉઘે છે, જે ધડી તે ખેહેસ્તી હાલતમાં જવા આગમ્યનો વખત છે કે જે વેલા છકા-સાતમાં (આત્મા-યુદ્ધિ) અને ચોથા-પાંચમાં (કામ-મનસ) વચ્ચે જમરી તડફડ થાય છે. અને તે પછી પણ, જ્યારે આત્મા-યુદ્ધિ પોતાની સાથે પાંચમાં (મનસ) નો ભાગ ખેંચી આકાશી સમાધીમાં જાય છે, સારે મનસમાં મીનોઈ અશો ભાગ એટલો નક્કો રહી જાય છે કે, તે ખેહેસ્તમાં જન્મ લેવા (એટલે ખેહેસ્તની હાલતે પોંહોચવા) લાયક હોતો નથી. એવી વખતે તે, કેાઈ અકસ્માતનો ભોગ થઈ પડેલું હોય કે ન હોય તોપણ, પોતાનાં કર્મથી

* “વહીદાદની”. ૧૯ મી પરગદ-ફકરા ૨૯, ૩૧, ૩૨, ૩૪, ઈત્યાદી,—જેમાં મીથ (મેહેર), વોહુમનો (બહુમન), નેરીયોસંગ, તેમજ બીજે કેકાણે સરોશ, રામ, રસને અને આસ્તાદ, વેગેરેને પણ જાણવામાં આવ્યા છે.

ખનેલાં નવાં શરિરનો ઝમો પેહેરે છે, અને ખાફા હસ્તી ભોગવવા માટે પૃથ્વીપર દાખલ થાય છે. આ પ્રમાણે તમો જોશો કે ‘સીયાંસ-૩મ’ (અથવા હજરત ભરવાના ઓરડા) માં આપઘાત કરનારાં અને ખાલી ‘કાલબુતો’ શિવાય બીજો કોઈ પણ ‘આત્મા’ જેવાય એ બનવા જોગ નથી.

“હવે જે માણસોને તેઓનાં પુરાં કર્તુકના ભોગ થઈ પડવા છતાં ‘આપઘાત’ કરનારાંઓના વર્ગમાં ગણવામાં આવે છે, તે ઉપર આવીએ.

“અમારાં નાકેશ મત પ્રમાણે આપઘાત કરનારાં અને જેઓ પોતાનાં પુરાં કર્તુકોને લીધે કવખતના મરણના ભોગ થઈ પડ્યાં હોય તેઓ વચ્ચે મોટો તફાવત રહે છે. અમો, જેઓ આ બાબદમાં જીંદગીનો વીમો ઉતારનારી કોઈ એક મંડળીની નજરથી જોતાં નથી તેઓ, કહીએ છીએ કે એવી બદીમાં ધણાં થોડાં માણસો ગીરફતાર થાય છે, કે જેઓને એવું લાગતું હોય કે તેઓ જે રીતે જીંદગી ગુજરે છે તે રીતથી તેઓ પોતાનાં મરણ કવખતે આણશે. સ્વમ સમાન જીંદગીને ખરી માનવાની શિક્ષા એવી છે. તેઓનાં પુરાં કર્તુકોની શિક્ષાથી તેઓ છુટશે તો નહીંજ, પણ તેઓને જે શિક્ષા થશે તે તેઓની બદીના કારણે માટે, અને નહીં કે તેની અસરો માટે: કે જે અસરો અવશ્ય કરીને હજી બનવાની હોય, કે શું બનશે તે જણાયથી પણ હોતી નથી . . . એ સર્વમાં સઘલો આધાર હેતુ ઉપર છે; અને માનવીને જે સજ્જ થાય છે તે તેના ખરા જોખમ અથવા જવાબદારી માટે, નહીં કે કોઈ બીજાં કારણ માટે.

“જેઓ કવખતના મોહોતના ભોગ થઈ પડે છે તેઓનાં સંબંધમાં તો તેઓનાં મોહોતની ઘડી અકસ્માતથી આવી લાગે છે; પણ જેઓ આપઘાત કરી મરણ પામે છે તેઓ તો પોતાને હાથેજ પોતાનું મોહોત લાવે છે, અને તેનાં તુરતનાં પરિણામો શું આવશે તે વિષે જાણવા છતાં જાણી જોઈ તે તેમ કરવાની હિમ્મત કરે છે. જે માણસ પોતાનું મરણ ‘થોડી વારના દેવાના પણાંથી’ લાવે છે તે ખરેખર આપઘાત કેહેવાય નહી, કે જે ઘણી વાર કોઈ જીંદગીનો વીમો ઉતારનારી મંડળીને દલગીર થવાનું અને ઘણી વાર પંચાતીમાં પડવાનું મૂળ થઈ પડે; તેમજ અચ્છ-શતેમ હાલતમાં જે લાલચે આપણી ઉપર ગલબો કરે છે તેનો શેકાર પણ તે થતો નથી, પણ બીજા ભોગોની માફક તે ઉંધમાં પડે છે.”

દુઃખ—માણસ જાતનો એક શિક્ષક.

આ પ્રમાણે આપણે આગલ જોયું છે કે, જાણી જોઈ કવખતે મોહોત લાવ્યાથી અથવા આપઘાત કર્યાથી માણસ દુઃખથી મુક્ત થઈ

શકતું નથી: ઔર તે પોતાની પીડા વધારે છે. ત્યારે દુઃખમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય શો? પેહેલાંતો તપાસવું જોઈએ કે દુઃખ શું છે? દુઃખનું મુળ મનમાં છે: તે ખ્યાલથી માની લીધેલું. દેખાતું કે ખરેખર હોય. કોઈ ખ્યાલથી માની લીધેલું કે દેખાતું હશે તો તે કેટલીક પ્રાણીઓ મટી શકશે પણ દુઃખ ખરેખર હશે તો તે માટે લગાર વધારે ધીરજથી કામ કરવું પડશે. દુઃખ એ એક અસર છે, અને જે અસર હોય તેને કારણ પણ હોય. આ કારણ દેખીતું હોય કે અનદૌક હોય—તે આપણને યાદ હોય કે ન પણ હોય—તોપણ તે ધણું કરી આપણાં પોતાનાં અજ્ઞાન-પણાંથી થયેલું આપણી કરણીનું ફળ છે. કેટલીકવાર એવા બનાવોનો દોષ જે ઇશ્વરને ગમે એવાલવણમાં આવે છે તે મોટી ભુલ છે. હવે જે દુઃખ આ જન્મમાં કે કોઈ જન્મમાં થયેલાં કર્મનું ફળ હોય તો તે કરણીની માઠી અસર બળી જાય છે, અને તેથી મળતો અનુભવ આપણને કાંઈ નવો ધડો શીખવે છે; પણ જે તે અધર્મિત હોય અને આપણી કરણીનું ફળ ન હોય, તો તે એક કારણ થયું, અને તે કારણ ભવિષ્યમાં તેની અસર લાગ્યા વગર કદી પણ રહેવાનું નથીજ: જે અસર તે સુખ છે. તે સુખજ કાંઈ અને દુઃખ કાંઈ નહીં? કુદરતનાં નિયમમાં સુખનો પ્રત્યાઘાત દુઃખ અને દુઃખનો પ્રત્યાઘાત સુખ છે. આ મુજબ ધીમે ધીમે સુખ દુઃખનો અનુભવ મેલવી માણસ આગલ વધે છે. જે જ્ઞાન અથવા અનુભવ સેંકડો પુસ્તકો વાંચ્યાથી ન મળે તે કદાચ થોડાં પોતાની મેળે પડતાં દુઃખમાં મલી શકે. એપડીથી મળેલું જ્ઞાન માત્ર અનુમાન રૂપ છે, પણ અંગીત મળેલો ધડો અનુભવીક હોય છે. તૈટ્તલ માટે પશ્ચિમ તરફનો એક લખનાર દુઃખની તારીફમાં નીચલી કવિતા ગાય છે:—

The ministry of PAIN if rightly learned
Will be not torture but sweet peace to thee.
Through her thy highest joys will come—
And PATIENCE, sweet, most lovely guest
Will make her home with thee forevermore.

With calm serene eyes then wilt thou see
That all which in the melody of life
Seemed but perplexed music,
Through Pain has wrought its meaning clear.

So perfect harmonies will feel thy soul—
And thou be blest through Pain forevermore.

M. S. LLOYD.

ત્યારે કોઈએયો પણ સવાય ઉદાવશે કે, હાથે કરી દુઃખ લાવીએ તો કેમ ? પોતાને હાથે પોતાનું દુઃખ લાવવું એ મનનો સ્વભાવજ નથી, તો જો કે અં.સુખ શું છે તે જાણ્યા વગર ખાકી અને ફાની સુખ શોધતાં મન દુઃખને આધીન થાય છે. તોપણ જો કોઈ જાણી જોઈ પોતાને હાથેજ પોતાનું દુઃખ લાવે તો તે મનનાં સંબંધમાં અપઘાત કીધા અરાઅરજ ગણાય. આપણને જે ફરજ બળવવાની છે તે શરીર, મન અને સ્વાનને એક સરખી રીતે તાલીમ આપી બળવવાની છે. એકને ભોગે બીજાને આગલ વધારવું એ એક યા બીજે રૂપે દુઃખને વધારવા જેવુંજ છે—જેમ આપણે હાલ કરીએ છીએ. ત્યારે જે દુઃખમાંથી આપણુ છુટવા માંગતાં હોઈએ તેમાં પાછાં જઈ પડાય છે. કારણ કે તે કામથી ગોચા આપણુ કુદરતના કાયદાની સામે થતાં હોઈએ એમ લાગે છે અને તેની સજ્જ તરીકે દુઃખ પાછું આવી ભેટે છે.

ત્યારે એવાં દુઃખોમાંથી બચવાનો, તેમજ અપઘાત અટકાવવાનો, સમસ્યો આધાર મન ઉપર આવી પડે છે. તેમાં પડતી છાપો ખાકી જગતને લગતી હોય, તો ખાકી છાપેથી ગદ્ય થવાને લીધે, તે નબળું થાય છે; અને તે સાથે તૃણ અને ઇચ્છાઓ વધવાથી, તેઓને તૃપ્ત કરવાનાં સાધનો પુરતાં હોતાં નથી તો માણસ પોતાને દુઃખી સમજે છે; અને મન વધારે ને વધારે નબળું થવાથી તે પોતાને હાથેજ પોતાનો અંત લાવવાને તત્પર થાય છે. પણ જો મનને હરદમ તપાસતાં રહીએ—એટલે તેમાં પડતી છાપો (વીચારો) શુદ્ધ, મીનોઈ અને પ્રકાશીત હોય—તો તે વધારે જોરાવર બનતું જાય છે. વધારે જોરાવર બનતું જાય છે: એટલે તે વધારે ઉંચી જાતનું મીનોઈ જ્ઞાન સંપાદન કરવાને લાયક થાય છે; અને ખરાં સુખ—અમ્મર સુખ—વિષે જુદોજ વિચાર ધરાવવાને લીધે, એવું મન ધરાવનાર આ ફાની સુખ અને દુઃખની કસી દરકાર પણ કરતો નથી—ગમે તેવાં સુખ કે દુઃખમાં અપઘાત કરવાનો તેને કદી ખ્યાલ પણ આવતો નથી, અને તે હૃદયમાં સંતોષમાંજ રહે છે, જે મોટું સુખ છે !

થિઓસોફીકલ સોસાયટી.

સત્વાત્ નાસ્તિ પરો ધર્મઃ ।

“ સત્યથી વધારે ઉંચો કોઈ ધર્મ નથી.”

તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૭૫ ને દીવસે અમેરીકાના ન્યુ યૉર્ક શેઠરમાં થિઓસોફીકલ સોસાયટીની સ્થાપના થઈ હતી. તેના પરકાવનારાં એવી વડી રાખતાં હતાં કે, ધર્મ અને વિદ્યા એ એકના લાભ સંસ્કૃત, પાલી, જંદ, અને એવીજ બીજી ભાષાઓનાં પ્રાચીન લખાણોને તાજાં કર્યાથી વધશે, કે જે ભાષાઓમાં અસલના દાનવો અને સાલેકોએ માણસ જાતના ઉપયોગ માટે માણસ અને કુદરત વિષે સચાઈનો એમૂળ ખજાનો સંગ્રહી રાખ્યો છે. આ મંડળી ધર્મને લગતી હોવા છતાં કોઈ પણ ધર્મ તરફથી કે તેનાં સંબંધમાં રહીને કામ કરતી નથી. તે સર્વ ધર્મોથી વેગલી છે, તે જોકે તેનું કામ સર્વ ધર્મોના સચાઈ જાણવાની ખાહેશ રાખનારા કાર્બેલ અબ્યાસીઓ, પંડીતો, અને શાસ્ત્રીઓથી, એકદીલીથી કરવામાં આવે છે. આ મંડળીની નેમ એછે કે:—

૧ લી—જાત, ન્યાત, ધર્મ, રંગ, વર્ણ, વગેરેનો તફાવત રાખ્યા વગર જગતમાં માણસજાત વચ્ચે બ્રાતૃભાવ વધારવો.

૨ જી—આર્યન અને પૂર્વ તરફના દેશોના બહુતર, ધર્મપુસ્તકો, અને વિદ્યાઓનો અભ્યાસ વધારવો.

૩ જી—કુદરત અને માણસમાં ગુપ્ત પડેલી આત્મશક્તિઓ વિષે જોળ કરવી, જે મંડળીના મેમ્બરોનો એક ભાગ બન લાવે છે.

સામેલ થતી વેળા કોઈ પણ મેમ્બરનું ધર્મ સંબંધી મત પુછવામાં આવતું નથી, તેમજ તેને ખીજા મેમ્બરોનાં શું મત છે તે પુછવા દેવામાં આવતું નથી.

દરેક મેમ્બરે મંડળીમાં દાખલ થયા આગમ્ય આટલું કબુલ કરવું જોઈએ કે, જેમ તેના વિચારોની ખામી બીજાઓ સાંજે એવું તે ઈચ્છે, તેમ બીજાઓના વિચારોની ખામી તેને પણ સાંખી જવી જોઈએ.

ચોપાન્યાઓ—લુસીફર, થિઓસોફીસ્ટ, થીઓસોફીક ગ્લીનર, થીકર બુક્ષીસ્ટ, પ્રનોતર, વાહાન, ઇત્યાદી ચોપાન્યાઓ મંડળીની જુદી જુદી શાખાઓ તરફથી નીકળે છે.

મુખર્જીની સાખા—જલાવાટરકી લાગ, હોર્નબી, રો કોટ.

[મુક્ત]

જરથોસ્તી ધર્મ ક્રિયાઓ.

[ઇંગ્રેજીમાં અથવા ગુજરાતીમાં]

લખનાર

નશરવાનજી ફરામજી ખીલીમોરીયા.

મુંબઈની થીઓસોફીકલ સોસાયટીમાંથી મળશે.

ઠેકાણું—હારનખી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

આકાશ તત્વ.

લખનાર—નશરવાનજી ફરામજી ખીલીમોરીયા.

ક્રીમત બે આના.

પારસીઓમાં નીતિનું ધોરણ:

તે સુધારવાની જરૂર.

લખનાર—નશરવાનજી ફરામજી ખીલીમોરીયા.

ક્રીમત બે આના.

દી. અરદેશરની કુંપની, ચોપડી વેચનારા તથા પ્રગટ કરનારા,
ધોખીતલાવ, મુંબઈ.

નમુનાની નકલ એક આનાની પોસ્ટ દીકીટ મલ્યાથી મોકલવામાં આવશે.

રાહે રોશન

જરથોસ્તી ધર્મ, આચાર વિચાર, અને સંસાર બાબતો

માટે ખાસ માસીક ચોપાન્યું.

લવાજમ—વરસના આંચ ઉપર, રૂ. ૨; પોસ્ટ સાથે રૂ. ૨.૫૦; હીંદુસ્તાનન
બહાર રૂ. ૩; છુટી નકલનો રૂ. ૦.

જેઓ ધરાક થવા ચાહતા હોય તેઓએ મેહરબાની કરીને લવાજમન
પૈસા તથા પોતાનું નામ ઠામ નીચલે સરનામે મોકલવું:

દી. અરદેશરની કુંપની, મેનેજર તથા પ્રગટ કરનાર,

ધોખીતલાવ, મુંબઈ.

